

TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMO PROBLEMA LIETUVOJE 1940–1941 METAIS

Dovilė Sagatienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 697

Elektroninis paštas dovile_kvederyte@yahoo.com

Pateikta 2011 m. birželio 30 d., parengta spausdinti 2012 m. sausio 4 d.

***Anotacija.** Šiame straipsnyje remiantis atliktais archyvinės medžiagos, teisinio reguliavimo ir mokslinių darbų tyrimais aptariama oficialiai sovietinės santvarkos propaguoto teisėjų nepriklausomumo principo problema Lietuvoje 1940–1941 metais bei, ištyrus pagrindinius teisėjų korpuso formavimo tvarkos elementus – teisėjų atrankos procesą ir teisėjų rinkimus, pamėginta atskleisti realius šio principo įgyvendinimo prieštaravimus.*

***Reikšminiai žodžiai:** teismo ir teisėjų nepriklausomumas, teisėjų nepriklausomumo garantijos, teisėjų korpuso formavimo tvarka, teisėjų atranka, teisėjų rinkimai.*

Įvadas

Teismo ir teisėjo nepriklausomumas – būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga¹. Demokratinėse visuomenėse, vadovaujantis valdžių padalijimo doktrina, teisingumą vykdo nepriklausomi teismai. 1940 metų Lietuvos TSR konstitucijos 85 straipsnyje

1 Jarašiūnas, E. *Valstybės valdžios institucijų santykių problemos konstitucinėje justicijoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 1999, p. 124.

taip pat įtvirtinta, kad teisėjai vykdydami teisingumą yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo². Dabartiniame teisiniame diskurse vyrauja pozicija, kad sovietmečiu teisėjų nepriklausomumas buvo deklaratyvus, tačiau patvirtinti šį teiginį objektyvių tyrimų duomenimis nesirūpinama.

Šio tyrimo *tikslas* – ištirti vienos teisėjų nepriklausomumo principo įgyvendinimą užtikrinančių garantijų grupės – *teisėjų korpuso formavimo tvarkos elementus* – Lietuvoje 1940–1941 metais³. Tiesa, dėl ribotos šio tyrimo apimties bus tiriami tik keli teisėjų korpuso formavimo tvarkos elementai – *teisėjų atranka ir teisėjų rinkimai*⁴. Taip pat nebus analizuojamas su teismų ir teisėjų nepriklausomumo principu glaudžiai susijęs teisėjų *nešališkumo aspektas*, kurio samprata pateikiama Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimuose⁵ ir Lietuvos teismų praktikoje⁶.

Tyrimo aptarsime laikotarpį nuo 1940-ųjų metų pirmosios sovietinės okupacijos pradžios iki 1941-ųjų metų, kai sovietinė valdžia buvo išstumta nacistinės Vokietijos armijos. Tiriamasis laikotarpis apima vieną iš sovietinio teisingumo įgyvendinimo ir teismų sistemos kūrimosi bei vystymosi etapų: 1940 metų konstitucija nustatė naują teisingumą įgyvendinančių teismų sistemą (77 straipsnis), kuri pradėta kurti vadovaujantis 1938 metų TSRS, sąjunginių ir autonominių respublikų teismų santvarkos įstatymu⁷.

Tyrimo apibendrinami archyviniai duomenys: Lietuvos centrinio valstybinio archyvo ir Lietuvos ypatingojo archyvo Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto (toliau – LKP CK) 1940–1941 metų dokumentai. Taip pat vadovaujamosi Lietuvos ir užsienio tyrėjų teisine ir istorine literatūra, analizuojančia Lietuvos teisinės sistemos raidą vykdydant teisingumą ir nepriklausomumo principo įgyvendinimą sovietmečiu. Iš dabarties perspektyvos teismo ir teisėjų nepriklausomumo principo įgyvendinimą Lietuvoje sovietmečiu fragmentiškai tyrė tik keletas autorių. V. Valančius, aptardamas teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo raidą Lietuvoje, pažymėjo, kad sovietiniais metais priimti teisės aktai iš esmės neatitiko demokratiškos valstybės principų ir „*neturėjo nieko*

2 Čia ir toliau – LTSR konstitucija (Pagrindinis įstatymas). *Vyriausybės žinios*. 1940, Nr. 730.

3 Dabarties konstitucionalistai pripažįsta, kad pagrindiniai teisėjų korpuso formavimo tvarkos elementai yra teisėjų atranka, teisėjų skyrimas, teisėjų karjera ir teisėjų atleidimas. Šinkūnas, H. *Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004, p. 28.

4 Pažymėtina, kad sovietmečiu teisėjai buvo ne skiriami, bet renkami, todėl šiame straipsnyje bus nagrinėjama teisėjų *rinkimų tvarka* 1940–1941 metais. Be to, šiame tyrime bus aptariami tik *bendrujų LTSR teismų*, susikūrusių 1940–1941 metais (liaudies teismų, apygardos teismų ir LTSR Aukščiausiojo teismo) teisėjų atranka ir rinkimai, neliėdiant specialiųjų teismų – Lietuvos geležinkelio karo tribunolo ir Nemuno baseino vandens tribunolo teisėjų. Taip pat šiame straipsnyje dėl apimties ribotumo nėra galimybės nagrinėti *liaudies tarėjų* atrankos ir rinkimų.

5 „*Teismas bus nešališkas, jeigu jis suteikia pakankamai garantijų, kad būtų pašalintos bet kokios pagrįstos abejonės jo nešališkumu.*“ *Pullar v. the United Kingdom*, 10 June 1996, 22 E. H. R. R. 391.

6 „*Asmens konstitucinė teisė, jog jo bylą išnagrinėtų nešališkas teismas, reiškia tai, kad asmens bylos negali nagrinėti teisėjas, dėl kurio nešališkumo gali kilti abejonų: teisėjas, nagrinėjantis bylą, turi būti neutralus; teismo nešališkumas, kaip ir teismo nepriklausomumas, yra esminė žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo garantija bei teisingo bylos išnagrinėjimo, pasitikejimo teismu sąlyga.*“ Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 14-445.

7 1938 m. rugpjūčio 16 d. įstatymas „Dėl TSRS, sąjunginių ir autonominių respublikų teismų santvarkos“. *TSRS įstatymų ir TSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo įsakų rinkinys 1938/1944 m. birželis*. Maskva: TSRS Aukščiausiosios Tarybos žinių leidinys, 1944.

*bendro su šiandienine demokratine tiek, nepriklausomumo, tiek rinkimų samprata*⁸. Kiek vėliau Lietuvos teisėjų nepriklausomumą tyrinėjo E. Šileikis⁹ bei H. Šinkūnas. Pastarasis pateikė išvadą, kad „*tiek sovietinė Lietuvos konstitucija, tiek teismų veiklą reglamentavę įstatymai deklaravo teisėjų nepriklausomumo principą, tačiau tai buvo tik propagandiniai lozungai*“¹⁰. Šios išvados apie teisėjų nepriklausomumą Lietuvoje sovietmečiu pateiktos išsamiau nenagrinėjant tuometinės teismų sistemos ir teisingumo įgyvendinimo mechanizmo.

Skaitytųjų dėmesiui teikiame straipsnyje mėginama išplėsti šių autorių atliktų tyrimų ribas ir ištirti realią teisėjų nepriklausomumo padėtį Lietuvoje 1940–1941 metais.

1. Teismų (teisėjų) nepriklausomumo principo raida

Komunizmo ideologija nepripažino vakarietiškos *teisingumo sampratos*, pagrįstos interesų pusiausvyros koncepcija¹¹, ir akcentavo „*buržuazinio teisingumo veidmainiškumą*“, nes buržuaziniai teismai, net ir esant aiškiems įrodymams, kad nuosprendis yra neteisėtas, esą labai nenoriai klausosi tiesos balso, ypač kai nuteistasis priklauso darbo žmonių klasei ir kai bylos peržiūrėjimas gali pakenkti viešpataujančios klasės interesams¹². Pabrėžta, kad „*buržuazinių teorijų teigimas, jog teismas yra neklasinio pobūdžio, jog jis yra objektyvus visų piliečių interesų gynėjas, neturi realaus pagrindo. Teismas kapitalistinėse valstybėse yra negailestingo išnaudojamųjų slopinimo įrankis <...> valdžių padalijimo teorija yra naudinga tik buržuazijai <...>*“¹³. Sovietmečiu *valdžių padalijimo* doktrina buvo modifikuota nustatant, kad sovietinė valstybė esanti pašaukta atlikti specialią misiją ir todėl ji negalinti leisti sau statyti dirbtinių sienų, skiriančių vieną valdžios šaką nuo kitų; visos valdžios privalančios veikti išvien, vadovaujamos komunistų partijos¹⁴. Tai reiškia, kad teisingumo įgyvendinimas 1940–1941 metais Lietuvoje buvo nulemtas idėjos, kad komunistų partija, kurios atstovus renka pati liaudis, geriausiai žino, kas yra socialistinis teisingumas ir kokiais būdais jį reikia įgyvendinti.

Nors sovietinė teisė atsisakė valdžių padalijimo principo ir neigė vakarietišką teisingumo sampratą, teisėjų nepriklausomumas, būdamas neatskiriamas valdžių padalijimo doktrinos dalimi, 1940 metais Lietuvos konstitucijoje visgi buvo įtvirtintas. Tuomet teigta, kad teisėjų nepriklausomumas yra vienas pagrindinių tarybinio teisingumo demokratinių principų, „*parengtas, teoriškai pagrįstas ir praktiškai įgyvendintas po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos*“; net V. Leninas savo raštuose buvo nurodęs,

8 Valančius, V. *Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 29.

9 Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 201–202.

10 Šinkūnas, H., *supra* note 3, p. 27.

11 Baublys, L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 42.

12 Blieka, J.; Didžiulis, K.; Nemoliakinas, M. *Apie socialistinį teisėtumą ir tarybinį teismą*. Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla, 1948, p. 25–26.

13 Apanavičius, M.; Dvareckas, S. *Teismas ir teisingumas Lietuvos TSR*. Vilnius: Mintis, 1984, p. 22.

14 Andriulis, V., *et al.* *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 478.

kad teismas savo veikloje turįs būti nepriklausomas nuo „bet kokios vietinės įtakos, nes tokia įtaka pakirstų bet kurį darbą teisėtumui ir minimaliam kultūringumui įvesti“¹⁵.

1940 metų LTSR konstitucijoje teisėjų nepriklausomumo garantijos nėra įvardijamos. Anot sovietinės teisės doktrinos, teisėjų nepriklausomumas sudarė „*teisėjams galimybę vykdyti socialistinį teisingumą be jokio pašalinio poveikio – jokia valstybinė ar visuomeninė organizacija, joks pareigūnas neturi teisės kištis į teisingumo vykdymą, duoti teisėjams nurodymų, kaip spręsti vieną ar kitą bylą*“¹⁶. Taip pat teigta, kad teisėjų nepriklausomumą užtikrino „*kiti tarybino teismo demokratiniai principai*“, t. y. ypatinga teisėjų renkamumo ir atšaukimo tvarka, įstatymo reikalavimas griežtai laikytis suinteresuotų teisėjų nušalinimo ir pačių nusišalinimo įstatymo, pasitarimo kambario paslapties užtikrinimas, teisėjų teisių lygybė, sprendžiant klausimus, teisėjo teisė pateikti atskirąją nuomonę ir kt.¹⁷ 1941 metų slaptuose LKP CK dokumentuose, kuriuose LTSR teisingumo liaudies komisariatui (toliau – Teisingumo liaudies komisariatas) pateikiamos direktyvos dėl tinkamų kadro parinkimo kuriamiems sovietiniams teismams, akcentuojama, kad 1940 metų konstitucijos 85 straipsnyje įtvirtintas teisėjų nepriklausomumas yra „išskirtinio liaudies pasitikėjimo išraiška ir sovietinių teisėjų pareiga“¹⁸. Sovietiniai teisėjai esą tik tuomet galį tinkamai atlikti savo pareigas, jeigu klausys įstatymo, „*vykdys liaudies valią*“, bus glaudžiai susiję su darbininkų masėmis ir liks „*ištikimi bolševikai kovoje dėl socializmo*“.

Pažymėtina, kad 1940 metų LTSR konstitucijoje ir sovietinėje teisės doktrinoje, beje, skirtingai negu 1938-ųjų ir 1992 metų Lietuvos Konstitucijose, kalbama ne apie teismų, kaip teisminės valdžios institucijų, nepriklausomumą, o tik apie teisėjų *asmeninį nepriklausomumą*, tarsi pabrėžiant, kad teisėjų nepriklausomumui, sprendžiant bylas, *teismų institucinis* nepriklausomumas neturi jokios reikšmės (1940 m. konstitucijos 85 straipsnis)¹⁹.

Taigi galima pagrįstai konstatuoti, kad tiek dabartinėje konstitucinės teisės doktrinoje, tiek ir sovietmečiu, deklaruojamas teisėjų nepriklausomumo tikslas buvo vienodas – užtikrinti, kad teisingumas būtų vykdomas nepriklausomų teisėjų. Visgi šio principo įgyvendinimas ir vertinimas, priklausomai nuo vertintojo pozicijos, iš esmės skiriasi: Lietuvos konstitucinė teisė, išsivysčiusi iš vakarietiškosios teisės tradicijos, neigia galimybę, kad, esant totalitariniam režimui, teisėjų nepriklausomumo principo įgyvendinimas įmanomas, tuo tarpu socialistinės teisės mokslo atstovai nesutinka, kad, esant kapitalistinei demokratinei santvarkai, užtikrinamas absoliutus teisingumo įgyvendinimas ir teisėjų nepriklausomumas²⁰. Anot komunizmo ideologijos, teisingumo įgyvendinimas

15 Likas, A. *Teismas ir teisingumas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1977, p. 91.

16 *Ibid.*, p. 89.

17 *Ibid.*, p. 91.

18 LKP CK sekretoriaus slaptas raštas. Lietuvos ypatingasis archyvas (čia ir toliau – LYA), f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 1–2.

19 Dabartiniu metu konstitucinistai akcentuoja, kad teisminės valdžios nepriklausomumo principas, įtvirtintas 1992 m. Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje, reiškia ir teismų kaip teisminės valdžios institucijų sistemos nepriklausomumą, be kurio teisėjų nepriklausomumas negali būti užtikrintas. Šinkūnas, H., *supra* note 3, p. 28.

20 „*Apie teisėjų nepriklausomumą kapitalistinėse šalyse negali būti nė kalbos*“. Žr.: Dubauskas, J. *Tarybino teismo vaidmuo stiprinant socialistinį teisėtumą*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957, p. 9.

nejmanomas, jeigu jis pavedamas vienai socialinei grupei, teisėjams, todėl jį įgyvendinant privalo dalyvauti visa liaudis, kurios „*valios reiškėja*“ ir esanti kompartija.

Sovietinėje teisės doktrinoje vieninteliu teisingumo įgyvendinimo subjektu, skirtingai nuo vakarietiškosios teisės tradicijos, pripažinus ne teismus ir teisėjus, bet visą liaudį, teisėjų nepriklausomumas sovietmečiu reiškė ne jų nepriklausomumo užtikrinimą, bet, atvirkščiai, – teisėjų priklausomybės nuo partijos valios įtvirtinimą, kad teisėjai, būdami nepriklausomi nuo bet kokios išorinės įtakos, negalėtų vykdyti jokio kito teisingumo, išskyrus tokį, kokį nustato esant teisingą pati liaudis, iš tiesų – komunistų partija.

2. Teisėjų atranka į tarybinius teismus 1940–1941 metais

Pripažįstama, kad teisėjų korpuso formavimo procesas yra svarbus teisminės valdžios nepriklausomumo indikatorius²¹. Nustatant teisėjų korpuso formavimo proceso elementus, ypatingai pabrėžiamas *atrankos į teisėjus mechanizmas*, nes nuo to, kokie asmenys tampa teisėjais, priklauso priimamų sprendimų objektyvumas ir nešališkumas²².

Sovietinių teisėjų atranką organizavo 1940 m. rugpjūčio 25 d. įsteigtas LTSR teisingumo liaudies komisariatas²³. 1941 m. sausio 9 d. LTSR Liaudies Komisarų Tarybos patvirtintais LTSR teisingumo liaudies komisariato nuostatais, be kita ko, jam pavesta organizuoti LTSR teismus, ruošti ir tobulinti teismų kadrus, parengti teritorinį teismų sistemos suskirstymą, revizuoti teismus, juos instruktuoti ir kt.²⁴

Be Teisingumo liaudies komisariato, anot sovietinės literatūros, svarbų vaidmenį parenkant teismo organams kadrus, ypač kandidatus į liaudies teisėjus, vaidino „*miestų ir rajonų Komunistų partijos komitetai, kurių rekomendacija buvo reikalinga renkant liaudies teisėjus*“²⁵. Iš tiesų 1940–1941 metais atrenkant kandidatus į teisėjus partijos organai – komitetai – pirmiausia teikdavo rekomendaciją Teisingumo liaudies komisariatui dėl pretendento tinkamumo²⁶, o šiam pritarus siūlomai kandidatūrai, komitetai posėdžio metu patvirtindavo teisėjo išrinkimą²⁷.

Teisėjų atrankoje tiesiogiai dalyvaudavo ir komunistų partijos Centro komitetas: archyviniai duomenys rodo, kad galutinį sprendimą dėl teisėjo tinkamumo priimdavo

21 Šinkūnas, H., *supra* note 3, p. 29.

22 Valančius, V., *supra* note 8, p. 77.

23 Pirmuoju teisingumo liaudies komisaru tapo teisininkas P. Pakarklis, o jo pavaduotoju 1940 m. spalio 28 d. vykusiam LKP CK posėdyje išrinktas baltarusių kilmės tarnautojas su nebaigtu aukštuoju išsilavinimu – L. A. Bačilo (VKP (b) narys nuo 1924 m.). Žr.: LKP CK Biuro 1940 10 28 posėdžio protokolas Nr. 11. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 19, lap. 4.

24 Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1941 m. sausio 9 d. nutarimas Nr. 22 „Dėl Lietuvos TSR teisingumo liaudies komisariato nuostatų patvirtinimo“. *Lietuvos TSR įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakų ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys, 1940–1947 m. 1 tomas*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, p. 58.

25 Bulavas, J. *Lietuvos TSR teisingumo organizacija ir valdymas 1940–1967 m.* Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos Ekonomikos institutas, 1968, p. 35.

26 Kandidato į liaudies teisėjus Kazio Gerulaičio 1941 01 02 charakteristika. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 105.

27 Išrašas iš LKP (b) Alytaus apskrities komiteto 1941 01 20 posėdžio protokolo Nr. 3. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 1.

būtent LKP (b) CK. 1940 metais komitetai gavo LKP CK nurodymą iki 1940 m. gruodžio 1 d. pateikti pretendentų į liaudies teisėjus dokumentus: asmens duomenų kortelę, biografiją, fotokortelę, partinę ir dalykinę charakteristikas bei ištrauką iš komiteto protokolo²⁸. 1941 m. sausio 1 d. LKP CK Biuras, nesulaukęs deramo nurodymo vykdymo, slaptu raštu paragino komitetus kuo greičiau pateikti minėtus dokumentus. Be šių subjektų, sovietmečiu teisėjų atrankoje dalyvaudavo ir *pirminės partinės organizacijos*, kurios galėdavo pateikti papildomas kandidato į teisėjus charakteristikas, pavyzdžiui, nurodydamos, kad valstiečiai yra nepatenkinti konkreto teisėjo, pretenduojančio į tarybinius teisėjus, elgesiu teismo posėdžių metu²⁹.

Konkretūs teisėjo atrankos kriterijai įstatymuose nebuvo įtvirtinti. Teigta, kad Teisingumo liaudies komisariatas teismui darbuotojus rekomenduodavo atsižvelgdamas į *dalykinę ir politinę kvalifikaciją*³⁰. Tik slaptuose LKP CK dokumentuose pateikiami nurodymai visiems komitetams dėl taikytinų *teisėjų atrankos kriterijų*: pirmiausia LKP CK nustatė, kad teisėjais ir teismo tarėjais gali būti visi piliečiai, turintys rinkimų teisę³¹; antra, prioritetas teiktinas jaunimui; trečia, pretendentai turėtų būti kilę iš darbininkų arba darbo inteligentų; ketvirta, jie taip pat turėtų būti parenkami iš komjaunuolių; penkta, nenustatant konkreto išsilavinimo cenzo, rekomenduojama atsižvelgti į jų išsilavinimą ir, šešta, labai svarbus „*visuotinis rinkėjų palaikymas*“³². Anot dabarties istoriko V. Tininio, Lietuvos kadru politika, grindžiama darbuotojų „*politinių ir dalykinių*“ savybių patikimumu, buvo antidemokratinio, antitautinio, diskriminacinio ir nusikalstamo (jeigu darbuotojai dėl politinio nepasitikėjimo buvo įkalinami) pobūdžio³³.

2.1. Pretendentų į teisėjus politinė kvalifikacija

Konstitucinės teisės doktrina nepripažįsta teisėjų dalyvavimo politinių organizacijų veikloje, nes tai tiesiogiai lemia nepriklausomumo pažeidimą³⁴. Tuo tarpu sovietmečiu teisėjams buvo keliami aukšti politinio patikimumo reikalavimai. Pirmaisiais pokario metais LKP CK vadovai kaltino teisėsaugos darbuotojus pasyvumu, apolitiškumu ir teisėjų politiniu nepatikimumu³⁵. 1940 m. LKP CK slaptoje direktyvoje komitetams nurodoma, kad būtina „*atrinkti geriausius liaudies elementus, partinius ir nepartinius*

28 LKP CK Kadru skyriaus direktoriaus Aizeno 1941 01 01 skubus ir slaptas raštas visiems apskričių ir miesto komitetams. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 3.

29 Jurbarko apylinkės teisėjo A. Jucevičiaus charakteristika. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 100.

30 Apibūdinant politinės kvalifikacijos kriterijaus turinį tuometinėje literatūroje apsiribojama teisėjų partiškumo statistika; dalykinės kvalifikacijos kriterijus tuomet reiškę teisinį išsilavinimą. Bulavas, J., *op. cit.*, 25, p. 35.

31 LKP CK sekretoriaus slapto rašto visiems apskričių ir miestų komitetams projektas. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 1.

32 LKP CK 1941 01 21 raštas apie teisingumo sistemą. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 6.

33 Tininis, V. *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953 m. Sovietų sąjungos politinių struktūrų, vietinių jų padalinių bei kolaborantų vaidmuo, vykdančios nusikaltimus 1944–1953 m. I tomas*. Istorinė studija ir faksimilinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti, 2003, p. 30.

34 Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.

35 Tininis, V. *Sovietinis režimas Lietuvoje 1944–1953 m.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1993, p. 78.

*bolševikus*³⁶. Senasis teismų aparatas turįs būti išvalytas, kad liktų tik galį vykdyti partijos politiką ir sovietinį teisingumą. LKP (b) perspėja nepakęsianti neveiklumo, nes iš 152 apygardų ir apylinkių teisėjų iki 1940 m. gruodžio 1 d. atleisti tik 78, „*ir tai tik su partijos spaudimu, o dargi net 18 iš likusiųjų esą tautininkai*“³⁷. 1941 m. vasario 22 d. LKP (b) Centro komiteto ataskaitoje Maskvai nurodoma, kad atleisti jau 173 teismo darbuotojai ir išrinkti 237 nauji kadrai³⁸.

Tačiau tokia Teisingumo liaudies komisariato veikla Maskvos netenkino. 1941 m. kovo 6 d. SSRS teisingumo liaudies komisariato įsakyme Nr. 48 konstatuota, kad LTSR teisingumo liaudies komisaras P. Pakarklis netinkamai vykdo SSRS teisingumo liaudies komisariato nurodymus ir vilkina teismų formavimo procesą³⁹. Nurodoma, kad iki 1941 m. kovo 1 d. iš 136 numatytų liaudies teismų veikia tik 90, o kituose dar vyksta kadru parinkimo darbai. Komisaras taip pat kaltinamas tuo, kad nesiėmė ryžtingų priemonių ir senąjį teismų aparatą bandė pritaikyti sovietinėms sąlygoms. Be to, komisaras „*nepaisė nurodymo pašalinti iš teismų visus asmenis, neatitinkančius dalykinių ir politinių reikalavimų, ir į postus skyrė nemažai buvusio režimo tarnautojų*“. Teisingumo liaudies komisaras įpareigotas iki 1941 m. gegužės 1 d. atidžiai patikrinti visą Teisingumo liaudies komisariato aparatą ir teismų darbuotojus bei atleisti visus asmenis, neatitinkančius reikalavimų sukuriant komisariato bei teismų aparatą iš darbininkų, valstiečių ir darbo inteligentų. Siekdamas užtikrinti šių nurodymų įvykdymą, SSRS teisingumo liaudies komisariatas į Lietuvą išsiuntė teismų valdymo skyriaus vadovą, slaptąjo skyriaus vadovą, du revizorius, konsultantą, vieną teisėją į LTSR Aukščiausiąjį teismą ir penkis apygardos teismų pirmininkų pavaduotojus.

Nepaisant griežtų kompartijos raginimų ir sustiprintos kontrolės, naujo teisėjų korpuso formavimas Lietuvoje 1940–1941 metais susidūrė su sunkumais. 1941 m. balandžio 2 d. kompartijos CK priimtame nutarime „Dėl Lietuvos TSR Teisingumo liaudies komisariato stiprinimo“ vienu iš rimčiausių jo veiklos trūkumų vėlgi nurodyta tai, kad parenkant kadrus per daug esą orientuojamasi į senuosius specialistus, kad teisingumo organuose per mažai dirba darbininkų, darbo valstiečių ir „*pažangių*“ inteligentų⁴⁰. Praėjus dar kuriam laikui po šio nutarimo priėmimo, tam tikri teigiami rezultatai visgi buvo pasiekti. Pagal LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 m. balandžio 29 d. pateiktus duomenis, tuomet jau buvo pakeisti visi atsakingi šio komisariato darbuotojai, apygardos teismuose esą neliko nė vieno ankstesnio teisėjo – buvo išrinkti 43 nauji *apygardos* teismų teisėjai, o *liaudies* teismuose – 127 nauji teisėjai⁴¹. Nepaisant šių pastangų, LTSR teisingumo liaudies komisariato dokumentuose, adresuotuose LKP Centro komitetui, pripažįstama, kad iki 1941 m. gegužės 20 d. nepavyko „*surasti pakankamo skaičiaus*

36 LKP CK sekretoriaus slaptą rašto visiems apskričių ir miestų komitetams projektas. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 2.

37 LKP CK 1941 01 21 raštas apie teisingumo sistemą. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 4–6.

38 LKP CK sekretoriaus 1941 02 22 raštas VKP CK sekretoriui G. M. Malenkovui. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 7–8.

39 SSRS teisingumo liaudies komisaro 1941 03 06 įsakymas Nr. 48. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 10–16.

40 Andriulis, V., *et al.*, *supra* note 14, p. 484.

41 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 04 29 raštas laikraščio „Tiesa“ redaktoriui. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 23.

*tinkamų kandidatų į apygardos teismų pirmininkus ir jų pavaduotojus ir Aukščiausiojo teismo bei apygardos teismų narius*⁴².

Politinė būsimo teisėjo kvalifikacija buvo nustatoma pagal pretendento į teisėjus *lojalumą partijai*. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos komunistų partija 1940–1941 metais nebuvo gausi, atrenkant politiškai patikimus teisėjus, teko tenkintis ir „*nepartiniais bolševikais*“, t. y. ir partijai nepriklausiusiais asmenimis⁴³. Archyvų duomenys patvirtina, kad 1940–1941 metais partiškumas nebuvo privaloma tapimo teisėju sąlyga⁴⁴.

Asmeniniai kandidatų į liaudies teisėjus duomenys ir jų autobiografijos rodo, kad dauguma *liaudies teismų* teisėjų buvo nepartiniai: tik penki iš 56 ištirtų kandidatų į liaudies teisėjus buvo partijos nariai⁴⁵. Teisingumo liaudies komisariato 1941 m. balandžio 29 d. pateikta informacija patvirtina šią išvadą: iš 127 naujai išrinktų liaudies teismų teisėjų tik 12 buvo partiniai⁴⁶.

Apygardos teismuose iš pradžių klostėsi panaši situacija kaip ir liaudies teismuose: 1941 m. vasario 21 d. duomenimis iš 31 kandidato į apygardos teisėjus tik vienas buvo partinis⁴⁷. Tačiau jau 1941 m. balandžio 29 d. duomenimis apygardos teisme partinių teisėjų buvo daugiau: iš 43 naujai išrinktų apygardos teismų teisėjų 21 buvo kompartijos narys⁴⁸. Šie fragmentiški archyviniai duomenys rodo, kad apygardos teismų teisėjų partiškumas, palyginti su liaudies teismų teisėju, buvo didesnis.

Tuo tarpu dauguma 1940 m. rugpjūčio 25 d. išrinktų LTSR Aukščiausiojo teismo teisėjų partijai nepriklausė. Tarp devynių tąkart išrinktų LTSR Aukščiausiojo teismo narių buvo trys partijos nariai: Edmundas Medžys LKP (b) nariu tapęs 1936 m., Pranas Zibertis – 1919 m. ir Berelis Latvis-Fridmanas – 1932 m.⁴⁹ Tačiau ir kiti šio teismo teisėjai, nors ir nepriklausę partijai, buvo jai lojalūs, pavyzdžiui, tuometinis teismo pirmininkas Jurgis Blieka nuo 1927 m. buvo komjaunuolis⁵⁰. Partijai priklausančių teisėjų šiame teisme pamažu daugėjo. 1940 metų gruodžio 13 d. LKP (b) CK Biuro posėdyje LTSR Aukščiausiojo teismo pirmininko pavaduotoju patvirtintas ilgametis (nuo 1928

42 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 05 20 raštas Nr. 6091 LKP CK Kadru skyriui. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 28.

43 Zubkova, J. *Pabaltijys ir Kremlius 1940–1953 m.* Vilnius: Mintis, 2010, p. 128.

44 Tikslių ir apibendrintų duomenų apie teisėjų partiškumą 1940–1941 metais rasti nepavyko. Visgi, bendrą vaizdą galima susidaryti ištyrus asmenines 1940–1941 metais į teisėjus siūlomų asmenų bylas, kuriose pateikiama informacija apie komitetų rekomenduojamų teisėjų partiškumą. Analizuojant šiuos duomenis būtina turėti omenyje tai, kad archyvuose nėra visų kandidatų į teisėjus duomenų ir ne visos iš siūlomų teisėjų kandidatūrų buvo patvirtintos LKP CK.

45 Duomenys paimti iš asmeninių liaudies teisėjų lapelių ir biografijų. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 295, lap. 1–112; LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 1–180.

46 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 04 29 raštas laikraščio „Tiesa“ redaktoriui. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 23.

47 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 02 21 pažyma LKP CK Nr. 221 c apie apygardos teismų teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 56–57.

48 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 04 29 raštas laikraščio „Tiesa“ redaktoriui. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 23.

49 1940 08 25–26 LTSR Aukščiausiosios Tarybos stenogramos. I sesija. Lietuvos centrinis valstybinis archyvas, f. R-758, ap. 2, b. 1, lap. 10.

50 *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. I tomas. Vilnius: Mintis, 1966, p. 248.

m.) partijos narys Valentinas Burkovas⁵¹. Archyviniai duomenys apie vėliau, 1941 metais, siūlomus kandidatus į šio teismo narius patvirtina, kad LTSR Aukščiausiojo teismo teisėjams palaipsniui buvo keliami vis aukštesni partiškumo reikalavimai: iš penkių pasiūlytų kandidatų į teisėjus (J. Budžinskienė, A. Račelis, K. Juršė, M. Domeikienė, S. Zubavičius) nepartinis buvo tik vienas⁵².

Pretendento į teisėjus *lojalumas partijai*, be narystės joje, buvo vertinamas atsižvelgiant į pretendento ir jo artimųjų socialinę padėtį, tautybę, profesiją, pagrindinį užsiėmimą prieš 1940 m. birželio 15 d. ir po jos, dalyvavimą opozicijos veikloje, priklausymą profsąjungai, „svyravimus vykdant partijos liniją“ bei ryšius su užsieniu⁵³. Nors dauguma 1940–1941 metais išrinktų teisėjų, ypač liaudies teismuose, nepriklausė partijai, tačiau savo biografijose, siekdami įrodyti lojalumą ir ryšį su darbo liaudimi, akcentuodavo, kad nukentėjo nuo kapitalistinės santvarkos, pavyzdžiui, negalėjo mokytis, nes turėjo eiti „*vergauti ponams*“⁵⁴. Taip pat nurodydavo, kad yra artimi liaudžiai ir visuomet buvo prieš ankstesnę santvarką, skurdžiai gyveno, buvo išnaudojami kapitalistų ir pan. Pretendento į teisėjus politinį lojalumą liudydavo jo priklausymas iki 1940 metų uždraustoms komunistų remiamoms organizacijoms, baustumas administracine tvarka už dalyvavimą jų veikloje⁵⁵, dalyvavimas antivalstybiniuose studentų streikuose 1927 metais ir kiti panašūs faktai. Labiausiai pretendentams į teisėjus kenkdavo biografijos faktai apie tai, kad jie kuriuo nors metu priklausė Šaulių arba Tautininkų sąjungoms, buvo aktyvūs ankstesnio režimo rėmėjai ar viešai neigė socializmą⁵⁶.

1940–1941 metais daugiausia *liaudies teismų* teisėjų buvo atrenkama iš valstiečių ir darbininkų, tačiau teisėjais būdavo skiriami ir buvę žemesnio rango teismo tarnautojai⁵⁷, darbo inteligentai ar buvę kitų sričių tarnautojai⁵⁸. Pastarieji savo lojalumą turėdavo pagrįsti, todėl biografijose akcentuojamos kitos lojalumą įrodančios savybės: išsilavinimas, įgytas ne Lietuvoje⁵⁹, dalyvavimas „*antiburžuazinėje*“ veikloje iki 1940 metų ir pan.⁶⁰

51 1940 12 13 LKP (b) CK Biuro posėdžio protokolas Nr. 35. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 80, lap. 19.

52 Pažymėtina, kad iš šių penkių kandidatų teisėjais vėliau buvo patvirtinti du: J. Budžinskienė ir K. Juršė. Kandidatų į LTSR Aukščiausiąjį teismą sąrašas. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 296, lap. 5.

53 Kandidatės į Alytaus liaudies teismo teisėjus Esteros Blochaitės asmens lapelis kadrms registruoti. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 2–4.

54 Kandidato į liaudies teismo teisėjus Motiejaus Urbono autobiografija. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 44.

55 Kandidato į liaudies teismo teisėjus Jono Valentos autobiografija. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 9.

56 LKP (b) CK Telšių apskrities komiteto 1941 01 04 posėdžio protokolo ištrauka, kurioje konstatuota, kad iš 4 išrinktų liaudies teisėjų 3 netinka, nes dalyvavo Tautininkų arba Šaulių sąjungos veikloje. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 102.

57 Kandidatės į Alytaus liaudies teismo teisėjus Esteros Blochaitės asmens lapelis kadrms registruoti. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 2–4.

58 LKP (b) Kauno apskrities komiteto 1941 01 07 posėdyje liaudies teisėju išrinktas buvęs notaras. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 66.

59 Kandidato į liaudies teismo teisėjus Leontijaus Prušakavičiaus autobiografija. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 27.

60 Kandidato į liaudies teismo teisėjus Motiejaus Urbono autobiografija. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 44.

Pretendentų *tautybė* skiriant teisėjus nebuvo labai svarbi: be lietuvių, teisėjais buvo skiriami ir žydai, ir lenkai, ir baltarusiai⁶¹. Siekiant įgyti kuo platesnį visuomenės palai-
kymą, buvo stengiamasi teisėjais rinkti tokius asmenis, kurie jau turi autoritetą vietos
bendruomenėje, todėl tautybė šiuo atveju buvo antraeilis dalykas⁶².

Pretendentui į teisėjus įrodžius savo lojalumą, netekdavo reikšmės tokie biografijos
faktai kaip baustumas už naminės degtinės varymą⁶³ ar ankstesnio darbdavio taikyta
drausminė atsakomybė⁶⁴.

2.2. Tarybinių teisėjų dalykinės kvalifikacijos kriterijus

Specialaus teisinio išsilavinimo reikalavimas teisėjams to meto sovietiniuose įsta-
tymuose nebuvo nustatytas⁶⁵. Siekiant kuo greičiau aprūpinti LTSR teismo įstaigas nau-
jais, lojaliais kadrais, 1940 m. liepos 1 d. paskelbtas 1933 m. Teismų santvarkos įstaty-
mo pakeitimas, kuriuo panaikintas teisinio išsilavinimo reikalavimas teisėjams⁶⁶. Apie
asmens pasiruošimą teismo darbui pavesta spręsti LTSR teisingumo liaudies komisariui
savo nuožiūra. Iš slaptų LTSR teisingumo liaudies komisariato dokumentų matyti, kad
Teisingumo liaudies komisaras naujus kadrus rekomenduodavo atsižvelgdamas į tai, ar
asmuo turi kokios nors teisinio darbo patirties, ar yra lankęs juridinius kursus arba bent
jau aktyviai domisi teise⁶⁷.

Visgi geresnio įspūdžio apie sovietinių teisėjų atrankos procesą ir teisėjų teisinę
kvalifikaciją sudarymui sovietinėje teisinėje literatūroje nurodoma, kad pagrindinis preten-
dentų į LTSR teisėjus dalykinės kvalifikacijos kriterijus buvęs teisėjų teisinis išsilavinimas⁶⁸.
Tačiau, remiantis archyvų duomenimis, darytina išvada, kad ne visi 1940–1941 metais
išrinkti, ypač liaudies teismų, teisėjai turėjo įgiję aukštąjį teisinį išsilavinimą.

Ištyrus 56 kandidatų į *liaudies teisėjus* duomenis paaiškėjo, kad nors nemažai iš jų
(19) buvo įgiję aukštąjį teisinį išsilavinimą, visgi didžioji dalis į liaudies teisėjus siūlo-
mų kandidatų (21) buvo įgiję vien pradinį išsilavinimą, 4 – nebaigę viduriniojo mokslo,
3 – nebaigę aukštojo teisinio mokslo, likę buvo įgiję arba kitą aukštąjį išsilavinimą (3),
arba vidurinį išsilavinimą (5), arba buvo savamoksliai (1)⁶⁹.

- 61 Kandidatės į Alytaus liaudies teismo teisėjus Esteros Blochaitės asmens lapelis kadrams registruoti. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 2–4.
- 62 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 02 21 pažyma LKP CK Nr. 221 c apie apygardos teismų teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 56–57.
- 63 Ištrauka iš LKP (b) Kėdainių apskrities komiteto 1941 01 21 protokolo Nr. 2. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 94.
- 64 1937 06 25 Kauno apygardos teismo pirmininko nutarimas dėl drausminės nuobaudos skyrimo teismo kurjeriui Pauliui Preikšui. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 86.
- 65 Vaitiekūnas, V. *Sovietinis teisingumas. Postalinių sovietinių pagrindinių baudžiamųjų įstatymų apžvalga*. New York: 1959, p. 22.
- 66 Bulavas, J., *supra* note 25, p. 18.
- 67 LTSR teisingumo komisariato 1941 05 20 raštas Nr. 6091 LKP CK Kadrių skyriui. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 28.
- 68 Bulavas, J., *supra* note 25, p. 35.
- 69 Duomenys paimti iš asmeninių liaudies teisėjų lapelių ir biografijų. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 295, lap. 1–112; LYA, f. 1771, ap. 2, b. 464, lap. 1–180.

Aukštesniuose – *apygardų* – teismuose teisinį išsilavinimą buvo įgiję beveik visi teisėjai: iš 14 apygardos teismų teisėjų teisinį išsilavinimą buvo įgiję 13⁷⁰. LTSR Aukščiausiąjame teisme daugelis 1940 m. rugpjūčio 25 d. išrinktų teisėjų taip pat buvo teisininkai⁷¹. Tačiau vėliau, siekiant užtikrinti didesnę šio teismo teisėjų partiškumą, teisinio išsilavinimo kriterijus LTSR Aukščiausiojo teismo teisėjams nebuvo taip griežtai taikomas. Pavyzdžiui, 1940 metų pabaigoje paskirtas šio teismo pirmininko pavaduotojas V. Burkovas teisinio išsilavinimo neturėjo⁷², o visi penki 1941 metais pasiūlyti kandidatai į teisėjus turėjo pradinį išsilavinimą⁷³.

Turint omenyje tai, kad nuo 1940 metų kandidatai į teisėjus sovietiniuose Lietuvos teismuose neprivalėjo įgyti aukštojo teisinio išsilavinimo, teisinio išsilavinimo kriterijaus taikymas teisėjų atrankos procese vertintinas nevienareikšmiškai: viena vertus, juridinis išsilavinimas teisėjams neprivalomas, kita vertus, į teisinį išsilavinimą atsižvelgiama, sprendžiant dėl asmens tinkamumo teisėjo pareigoms. Ši situacija susiklostė todėl, kad teismuose trūko teisėjų, kurie būtų susipažinę su socialistiniu teisingumu ir teisėtumu bei įgiję sovietine ideologija pagrįstą juridinį išsilavinimą. Todėl reikalavimo teisėjams įgyti teisinį išsilavinimą panaikinimas 1940 metais reiškė ne ką kitą, o reikalavimo įgyti nepriklausomos Lietuvos teisine sistema paremto teisinio išsilavinimo panaikinimą.

1940–1941 metais socialistine ideologija paremtas teisinis išsilavinimas buvo suteikiamas aukštosiose ir vienmetėse teisės mokyklose bei įvairiuose kursuose. Vienintelė aukštoji mokykla LTSR, rengusi teisininkus, tuokart buvo Vilniaus universitetas. Vilniaus universiteto Teisės fakultete 1940 metais prasidėjus esminėms pertvarkoms ir naujo mokslinio personalo atrankai pirmą kartą sudaryta speciali studentų priėmimo komisija, turėjusi parinkti politiniu ir socialiniu atžvilgiu sovietinei santvarkai tinkamiausius pretendentes⁷⁴. Ši komisija 1940 metų rudenį studijoms Teisės fakultete rekomendavo 204 studentus, o rudens semestro pabaigoje, dar pratęsus studentų priėmimą, teisę studijavo jau 303 žmonės⁷⁵.

1941 m. vasario 22 d. LKP CK sekretoriaus rašte kompartijos sekretoriui G. M. Malenkoviui buvo prašyta patvirtinti LTSR teisingumo liaudies komisariato sprendimą steigti vienmetę *Juridinę mokyklą*⁷⁶. Kaip nurodoma 1941 m. gegužės 9 d. Lietuvos TSR teisingumo liaudies komisariato pranešime LKP CK, vykdam 1940 m. lapkričio 12 d. TSRS teisingumo liaudies komisariato ir LKP CK sprendimą, vienmetė *Juridinė mokykla* prie LTSR teisingumo liaudies komisariato, skirta dviem šimtams studentų, turėjo

70 Liaudies teisėjų, apygardos teismų narių ir kitų teisingumo darbuotojų charakteristikos. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 76–139.

71 1940 08 25–26 LTSR Aukščiausiosios Tarybos stenogramos. I sesija. Lietuvos centrinis valstybinis archyvas, f. R-758, ap. 2, b. 1, lap. 10.

72 1940 12 13 LKP (b) CK Biuro posėdžio protokolas Nr. 35. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 80, lap. 19.

73 Kandidatų į LTSR Aukščiausiąjį teismą sąrašas. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 296, lap. 5.

74 Maksimaitis, M.; Machovenko, J. *Vilniaus universiteto teisės fakultetas 1641–2007 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 180.

75 *Ibid.*

76 LKP CK sekretoriaus 1941 02 22 raštas VKP CK sekretoriui G. M. Malenkoviui. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 467, lap. 7–8.

pradėti veikti nuo 1941 m. birželio 1 d.⁷⁷ Tokio didelio studentų skaičiaus Teisingumo liaudies komisariatui iki 1941 m. birželio 1 d. surinkti nepavyko. Pagal 1941 m. birželio 5 d. statistinius duomenis vienmetę Juridinę mokyklą tuo metu lankė 147 asmenys, iš jų 136 buvo lietuviai, 53 nepartiniai, 65 komjaunuoliai; 73 Juridinės mokyklos studentai buvo kilę iš valstiečių; 47 studentai buvo įgiję vidurinį išsimokslinimą, o 100 – baigę pradžios mokyklą.

Siekdamas pakelti jau išrinktų teisėjų teisinės kvalifikacijos lygį, LTSR teisingumo liaudies komisariatas nuo 1941 m. vasario 17 d. pradėjo organizuoti *juridinius kursus*⁷⁸. 1941 m. birželio 5 d. duomenimis, trijų mėnesių trukmės juridinius kursus lankė 40 asmenų⁷⁹. Šiems kursantams VKP (b) istoriją dėstė Šasas Leiba-Jankelis, TSRS tautų istoriją – Juozas Avižonis, TSRS konstituciją – Kostas Kudaba, o civilinę teisę – Sorbonos universiteto teisės daktaras Alfonsas Vabalas⁸⁰. Iki 1941 m. birželio 5 d. į juridinius kursus buvo atrinkta dar 118 asmenų⁸¹. Tarp juridinių kursų klausytojų buvo tik 20 partinių, didžioji kursantų dalis buvo kilę iš valstiečių (63); 83 kursantai prieš kursus turėjo įgiję vidurinį išsilavinimą, o likusieji – žemesnį išsilavinimą.

3. Teisėjų rinkimai Lietuvoje 1940–1941 metais

Partinių organų – komitetų ir Centro komiteto – atrinkti ir patvirtinti pretendentai į teisėjus oficialiai teisėjais tapdavo tuomet, kai juos tam tikra tvarka išrinkdavo valstybės valdymo institucijos. Sovietinės teisės doktrina, siekdama didinti teisėjų priklausomumą nuo komunistų partijos valios, atsisakė teisėjų skyrimo praktikos ir taikė *teisėjų rinkimų modelį*⁸². Teisėjų „renkamumo principas“ sovietinėje literatūroje aukštinamas kaip „labiausiai išbaigta teisėjo pareigų užėmimo demokratinio būdo forma, atspindinti tikrąjį tarybinio teismo demokratizmą“⁸³. Visų sovietinių teismų sudarymas „renkamumo pradmenimis“ laikomas vienu svarbiausių LTSR teismų organizavimo ir veiklos principų⁸⁴.

77 LTSR teisingumo komisariato 1941 05 09 raštas LKP CK dėl Juridinės mokyklos ir juridinių kursų perkėlimo į Vilnių. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 185.

78 Liakas, A. Tarybiniai teismai Lietuvoje 1940–1960 metais. *Tarybų Lietuvos valstybės ir teisės dvidešimtmetis*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960, p. 225.

79 1941 06 05 bendras trijų mėnesių trukmės juridinių kursų kursantų sąrašas. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 181–182.

80 1941 06 05 neįvardytas dokumentas, pasirašytas Juridinės mokyklos direktoriaus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 183.

81 1941 06 05 statistinės žinios apie Juridinės mokyklos ir juridinių kursų klausytojus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 184.

82 Šiame kontekste pažymėtina, kad šiuolaikinėse valstybėse būtent teisėjų skyrimas yra labiausiai paplitęs teisėjų korpuso formavimo būdas. 1992 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos 112 straipsnyje taip pat yra įtvirtinta teisėjų skyrimo tvarka Lietuvos teismuose; nors 1938 metų Konstitucijoje teisėjų skyrimas nebuvo atskirai reglamentuotas, tačiau 1933 m. Teismų santvarkos įstatyme taip pat buvo nustatyta, kad teisėjus skiria Respublikos Prezidentas (125, 126 straipsniai).

83 Karevas, D. *Tarybinio teismo organizacijos ir veiklos demokratiniai pagrindai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954, p. 45.

84 Karevas, D.; Liakas, A.; Likas, A. *Lietuvos TSR teismai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960, p. 31.

Pagal 1940 m. rugpjūčio 25 d. LTSR konstituciją Lietuvos TSR turėjo būti įsteigtas Aukščiausiasis teismas, apskričių ir liaudies teismai (77 straipsnis)⁸⁵. LTSR konstitucijoje taip pat įtvirtinta, kad LTSR Aukščiausiasįjį teismą penkeriems metams renka LTSR *Aukščiausioji Taryba* (80 straipsnis), apskričių teismų teisėjus taip pat penkerių metų kadencijai – *apskričių darbo žmonių atstovų tarybos* (81 straipsnis), o liaudies teisėjus trejiems metams renka *miesto, valsčiaus piliečiai* (82 straipsnis).

Tačiau realiai naujų teismų kūrimas ir teisėjų rinkimai buvo vykdomi kiek kitaip. Per trumpą laiką sukurti naują teismų sistemą buvo sudėtinga: Vyriausiasis Tribunolas ir Apeliaciniai rūmai veikė iki 1940 m. rugsėjo 26 d.⁸⁶, apskričių teismai faktiškai nebuvo organizuoti, todėl palikti veikti konstitucijoje nenumatyti apygardų teismai⁸⁷, o apylinkės teismai į liaudies teismus pertvarkyti nuo 1940 m. lapkričio 30 d.⁸⁸ Naująją teismų sistemą imta organizuoti pagal 1940 m. lapkričio 30 d. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaką „Dėl Lietuvos TSR teismų sistemos pertvarkymo“ numatytą tvarką⁸⁹. Šiuo įsaku LTSR teisėjų rinkimų sistema buvo sukurta taip, kad vienintelė partija galėjo nuspręsti dėl teisėjo „išrinkimo“.

Respublikos Liaudies Komisarų Taryba 1940 m. lapkričio 30 d. priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos TSR liaudies teismų teritorinio suskirstymo“, kuriuo respublikos teritorijai buvo nustatyti 136 liaudies teismai⁹⁰. Taigi reikėjo išrinkti 136 liaudies teisėjus. Jau minėtu LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku „Dėl Lietuvos TSR teismų sistemos pertvarkymo“ nustatyta, kad kol bus surengti liaudies teismų rinkimai Teismų santvarkos įstatyme nustatyta tvarka, *liaudies teismų teisėjus renka apskričių vykdomieji komitetai*, o miestuose, neįeinančiuose į apskričių sudėtį, – *miestų vykdomieji komitetai*. Archyvuose rasti duomenys patvirtina, kad liaudies teisėjus rinko ne *miesto, valsčiaus piliečiai*, kaip nurodyta LTSR konstitucijoje, bet *vykdomieji komitetai*. Pavyzdžiui, LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 m. kovo 18 d. rašte LKP Centro komitetui įvardijama, kad „*Vilniaus apskrities vykdomasis komitetas išrinko Naujos Vilnios, Jašiūnų ir Rudaminos liaudies teismų teisėjus*“⁹¹.

1940 m. lapkričio 30 d. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku nustatyta, kad *apygardų teismų* pirmininkus, jų pavaduotojus ir narius penkeriems metams renka *Aukščiausioji Taryba*. Slaptuose LTSR teisingumo liaudies komisariato raštuose, adresuotuose LKP Centro komitetui, taip pat nurodoma, kad apygardos teismų teisėjus renka ne *darbo žmonių atstovų tarybos*, bet LTSR Aukščiausioji Taryba⁹² arba jos Pre-

85 LTSR konstitucija (Pagrindinis įstatymas). *Vyriausybės žinios*. 1940, Nr. 730.

86 Liakas, A., *supra* note 78, p. 214.

87 *Ibid.*, p. 219.

88 1940 m. lapkričio 30 d. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas „Dėl Lietuvos TSR teismų sistemos pertvarkymo“. *LTSR Aukščiausiosios Tarybos žinios*. 1941, Nr. 1(3).

89 *Ibid.*

90 Karevas, D.; Liakas, A.; Likas, A., *supra* note 84, p. 18.

91 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 03 18 raštas LKP CK Nr. 2604. LYA, f. 1771, ap. 2. b. 472, lap. 154.

92 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 03 18 pranešimas LKP CK Nr. 63 dėl kandidatų į apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 60, 60 ap.; LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 03 25 pra-

zidiumas: „siųsdamas žinias apie žemiau išvardintus asmenis pranešu, kad minimus asmenis pasiūliau LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui rinkti Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Panevėžio ir Marijampolės apygardų teismų teisėjais“⁹³. 1941 m. vasario 21 d. duomenimis, apygardos teismuose dirbo 31 teisėjas⁹⁴. 1941 m. vasario 26 d. Teisingumo liaudies komisariatas LKP Centro komitetą informavo apie komisariato siūlomus kandidatus į naujus apygardos teismų teisėjus (siūloni 48 asmenys)⁹⁵. Šių kandidatų sąrašas buvo ne kartą taisytas išbraukiant netinkamus asmenis⁹⁶. Nepavykus iškart suformuoti apygardų teismų teisėjų korpuso, Teisingumo liaudies komisariatas 1941 m. kovą LKP CK paprašė išrinkti laikinus apygardos teismų teisėjus⁹⁷.

Pirmuosius LTSR Aukščiausiojo teismo narius LTSR Aukščiausioji Taryba, minėta, išrinko 1940 m. rugpjūčio 25 d.⁹⁸ 1940 metais pradėjo dirbti šeši pagal LKP CK suformuotus atrankos kriterijus atrinkti LTSR Aukščiausiojo teismo teisėjai⁹⁹, teismo pirmininkas Jurgis Blieka ir du jo pavaduotojai: Edmundas Medžys ir Pranas Zibertas. 1940–1941 metais šio teismo formavimo procesas buvo tęsiamas toliau: 1940 m. gruodžio 16 d. teismo pirmininko pavaduotoją Praną Zibertą¹⁰⁰ pakeitė Valentinas Burkovas¹⁰¹, o 1941 metais išrinkti dar trys teisėjai (Liudas Adomauskas, Jadvyga Budžinskienė ir Kazimieras Juršė)¹⁰².

nešimas LKP CK Nr. 3120 dėl kandidatų į laikinus apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 61; LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 04 04 pranešimas LKP CK dėl kandidatų į laikinus apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 62; LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 04 08 pranešimas LKP CK dėl kandidatų į laikinus apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 63.

93 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 02 26 pranešimas LKP CK Nr. 333 dėl kandidatų į apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 58–58 ap; LTSR teisingumo liaudies komisariato pranešimas LKP CK Nr. 5751 dėl kandidatų į laikinus apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 64.

94 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 02 21 pažyma LKP CK Nr. 221 c apie apygardos teismų teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, a. 472, lap. 56–57.

95 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 02 26 pranešimas LKP CK Nr. 333 dėl kandidatų į apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 58, 58 ap.

96 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 03 18 pranešimas LKP CK Nr. 63 dėl kandidatų į apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 60, 60 ap.

97 LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 03 25 pranešimas LKP CK Nr. 3120 dėl kandidatų į laikinus apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 61; LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 04 04 pranešimas LKP CK dėl kandidatų į laikinus apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 62; LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 04 08 pranešimas LKP CK dėl kandidatų į laikinus apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 63; LTSR teisingumo liaudies komisariato 1941 05 13 pranešimas LKP CK Nr. 5751 dėl kandidatų į laikinus apygardos teisėjus. LYA, f. 1771, ap. 2, b. 472, lap. 64.

98 LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. rugpjūčio 25 d. nutarimas „Apie LTSR Aukščiausiojo teismo išrinkimą“. LTSR Aukščiausiosios Tarybos žinios. 1940, Nr. 1.

99 Petras Kiškis, Berelis-Latvis Fridmanas, Eugenijus Meškauskas, Jokūbas Zimanas, Jonas Žerušis ir Stasė Vaineikienė.

100 LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. gruodžio 16 d. nutarimas „Dėl drg. Prano Ziberto paktvirtinimo LTSR Aukščiausiojo teismo nariu“. LTSR Aukščiausiosios Tarybos žinios. 1940, Nr. 1.

101 1940 12 13 LKP (b) CK Biuro posėdžio protokolas Nr. 35. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 80, lap. 19.

102 Kandidatų į LTSR Aukščiausiajį teismą sąrašas. LYA, f. 1771, ap. 1, b. 296, lap. 5.

Išvados

1. Sovietinės teisės doktrinoje, skirtingai nuo vakarietiškosios teisės tradicijos, vieninteliu teisingumo įgyvendinimo subjektu pripažinus ne teismus ir teisėjus, bet visą liaudį, teisėjų nepriklausomumas sovietmečiu reiškė ne jų nepriklausomumo užtikrinimą, bet, atvirkščiai – teisėjų priklausomybės nuo partijos valios įtvirtinimą.
2. Nors sovietinėje teisinėje literatūroje teigiama, kad teisėjų atrankos procese dalyvavo LTSR teisingumo liaudies komisariatas ir komunistų partijos komitetai, tačiau iš archyvinių duomenų matyti, kad tik LKP (b) Centro komitetui buvo suteikta teisė galutinai nuspręsti dėl kandidatų į teisėjus tinkamumo darbui tarybinuose teismuose.
3. Atrenkant teisėjus į sovietinius teismus atsižvelgta į tiksliai neapibrėžtus jų atrankos kriterijus – *politinę ir dalykinę kvalifikacijas*:
  - 3.1. 1940–1941 metais kompartija Lietuvoje nebuvo gausi, todėl narystė joje nebuvo privaloma tapimo teisėju sąlyga. Tačiau, siekiant užtikrinti teisėjų priklausomumą nuo partijos valios, politinė kandidato į teisėjus kvalifikacija buvo nustatoma pagal jo lojalumą partijai, kuris vertintas atsižvelgiant į pretendento ir jo artimųjų socialinę padėtį, tautybę, profesiją, pagrindinį užsiėmimą prieš 1940 m. birželio 15 d. ir po jos, dalyvavimą opozicijos veikloje, priklausymą profsąjungai, pasiryžimą vykdyti partijos liniją bei ryšius su užsieniu.
  - 3.2. 1940 metais sovietinių teismų teisėjams panaikinus reikalavimą įgyti teisinį išsilavinimą, nustatytoji dalykinė teisėjo kvalifikacija, atvirkščiai, teismo darbui leido panaudoti teisinės kvalifikacijos neturinčius asmenis. 1940–1941 metais LTSR socialistine ideologija paremtas teisinis išsilavinimas buvo suteikiamas aukštosiose ir vienmetėse teisės mokyklose bei įvairiuose kursuose.
4. Sovietinėje teisėje atsisakius teisėjų skyrimo modelio, teisėjų korpusas Lietuvoje 1940–1941 metais buvo formuojamas taikant teisėjų rinkimų sistemą, kuri buvo sukurta taip, kad vienintelė komunistų partija galėtų nuspręsti dėl teisėjo „išrinkimo“.

Literatūra

-
Andriulis, V., et al. <i>Lietuvos teisės istorija</i>. Vilnius: Justitia, 2002. Apanavičius, M.; Dvareckas, S. <i>Teismas ir teisingumas Lietuvos TSR</i>. Vilnius: Mintis, 1984.	Baublys, L. <i>Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai</i>. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

- Blieka, J.; Didžiulis, K.; Nemoliakinas, M. *Apie socialistinį teisėtumą ir tarybinį teismą*. Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla, 1948.
- Bulavas, J. *Lietuvos TSR teisingumo organizacija ir valdymas 1940–1967 m.* Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos Ekonomikos institutas, 1968.
- Dubauskas, J. *Tarybinio teismo vaidmuo stiprinant socialistinį teisėtumą*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
- Jarašiūnas, E. *Valstybės valdžios institucijų santykių problemos konstitucinėje justicijoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 1999.
- Karevas, D. *Tarybinio teismo organizacijos ir veiklos demokratiniai pagrindai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.
- Karevas, D.; Liakas, A.; Likas, A. *Lietuvos TSR teismai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.
- Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 14-445.
- Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.
- Liakas, A., et al. *Tarybų Lietuvos valstybės ir teisės dvidešimtmetis*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.
- Likas, A. *Teismas ir teisingumas Tarybų Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1977.
- LTSR konstitucija (Pagrindinis įstatymas). *Vyriausybės žinios*. 1940, Nr. 730.
- LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. rugpjūčio 25 d. nutarimas „Apie LTSR Aukščiausiojo teismo išrinkimą“. *LTSR Aukščiausiosios Tarybos žinios*. 1940, Nr. 1.
- 1940 m. lapkričio 30 d. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas „Dėl Lietuvos TSR teismų sistemos pertvarkymo“. *LTSR Aukščiausiosios Tarybos žinios*. 1941, Nr. 1(3).
- LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. gruodžio 16 d. nutarimas „Dėl drg. Prano Ziberto patvirtinimo LTSR Aukščiausiojo teismo nariu“. *LTSR Aukščiausiosios Tarybos žinios*. 1940, Nr. 1.
- Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1941 m. sausio 9 d. nutarimas Nr. 22 „Dėl Lietuvos TSR teisingumo liaudies komisarariato nuostatų patvirtinimo“. *Lietuvos TSR įstatymų, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakų ir Vyriausybės nutarimų chronologinis rinkinys, 1940–1947 m.* I tomas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956.
- Lietuvos centrinis valstybinis archyvas, f. R-758, ap. 2, b. 1.
- Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771, ap. 1, b. 19, 80, 295, 296.
- Lietuvos ypatingasis archyvas, f. 1771, ap. 2, b. 464, 465, 467, 472.
- Maksimaitis, M.; Machovenko, J. *Vilniaus universiteto teisės fakultetas 1641–2007 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
- Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. I tomas. Vilnius: Mintis, 1966.
- Tininis, V. *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953 m. Sovietų sąjungos politinių struktūrų, vietinių jų padalinių bei kolaborantų vaidmuo, vykdant nusikaltimus 1944–1953 m.* I tomas. Istorinė studija ir faksimilinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti, 2003.
- Tininis, V. *Sovietinis režimas Lietuvoje 1944–1953 m.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1993.
- Pullar v. the United Kingdom*, 10 June 1996, 22 E. H. R. R. 391.
- Šinkūnas, H. *Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2004.
- Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.

Valančius, V. *Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000.

Vaitiekūnas, V. *Sovietinis teisingumas. Postalininių sovietinių pagrindinių baudžiamųjų įstatymų apžvalga*. New York, 1959.

Zubkova, J. *Pabaltijys ir Kremlius 1940–1953 m.* Vilnius: Mintis, 2010.

1938 m. rugpjūčio 16 d. įstatymas „Dėl TSRS, sąjunginių ir autonominių respublikų teismų santvarkos“. *TSRS įstatymų ir TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakų rinkinys 1938–1944 m. birželis*. Maskva: TSRS Aukščiausiosios Tarybos žinių leidinys, 1944.

THE PROBLEM OF INDEPENDENCE OF JUDGES IN THE SOVIET LITHUANIA IN 1940–1941

Dovilė Sagatienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The author of the article analyzes the problem of independence of judges in soviet Lithuania in 1940–1941. The author discusses the guarantees of the independence of judges, one of which is the group of guarantees of judiciary formation process. Due to the restrictions of the articles volume in this research the author examines two main elements of judiciary formation process in soviet Lithuania – the selection of judges and the judge elections in 1940–1941. In contrast to Western law traditions, according to soviet law doctrine the only subject of implementation of soviet justice was not courts and judges, but only the people. For this reason the independence of judges in soviet Lithuania was used not for ensure judges independence, but, in contrary, for the ensure of judges dependence from communist party as only this party was entitled to deliver what the justice is. In soviet law literature it is stated that in the process of judge selection there were two main subjects: the Peoples Commissariat of Justice and the party committees. But, according to the archives, the only subject of judge selection was the Center committee of Lithuanian communist party – it was the only subject entitled to make final decision about the suitability of the candidate to become a soviet judge. The selection of soviet judges in 1940–1941 was based on two main criteria, which were not determined in legal acts: the political and professional qualifications. As in 1940–1941 Lithuanian communist party was not numerous, the membership in the communist party was not the condition of becoming a soviet judge. The political qualification of the candidate to the soviet judge was identified by the candidates' loyalty to the party which was estimated according to his or her and his or her family social status, nationality, profession, the main occupation before 15 th of June 1940 and after that date, the participation in opposition or trade union, the determination to implement party line and the connections with foreign countries. In 1940 the requirement for judges of special legal education was abolished, in result this let to format soviet courts from persons which had no legal work experience. The*

legal qualification of soviet judges was improved in law courses and in law schools. In soviet law doctrine the model of the appointment of the judges was rejected, so soviet judges in Lithuania in 1940–1941 were elected, but the system of soviet judges elections was created so that only the party had right to decide about the “election” of a judge.

Keywords: *the independence of courts and judge, the guarantees of independence of judge, the judiciary formation process, the selection of judges, the elections of judges.*

Dovilė Sagatienė, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisingumas Sovietmečiu, Sovietinių teismų sistema, teisėjų ir teismų nepriklausomumas.

Dovilė Sagatienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Law Philosophy and History, Doctoral Student. Research interests: the Soviet justice, the system of Soviet courts, independence of courts and judges.